

Festivals in Vlaanderen

Tussen hybridisering en citymarketing

Geert Van der Speeten Vlaanderen is de afgelopen jaren uitgegroeid tot een van de rijkste festivalregio's van Europa. Wat is de functie van al deze festivals, waarin onderscheiden zij zich van elkaar, en wat is de rol van de Vlaamse overheid in de groei en bloei van de festivalcultuur?

Vlaanderen kent een opvallend hoge festival-dichtheid, bij uitstek in de zomermaanden. Het lijkt wel of de regio dan één grote festivalweide wordt. Dat liveconcerten het goed doen, is bekend. Maar de cijfers voor de muziekfestivals verrassen toch. Tussen 1999 en 2004 is het aantal festivaldagen in Vlaanderen verviervoudigd. De Federatie voor Muziekfestivals rekende uit dat Vlaanderen zo'n driehonderd festivals telt, goed voor vijf miljoen dagtickets per jaar. Ook economisch zijn popfestivals dus uitgegroeid tot een belangrijke speler. Daar komt nog bij dat het zomerseizoen steeds verder opgerekt lijkt te worden. Het is knokken voor een plaatsje op de kalender. Dit jaar vond het eerste muziekfestival in de openlucht al plaats tijdens de paasvakantie.

Maar over popfestivals gaat dit artikel niet. Er valt in Vlaanderen namelijk op zowat alle terreinen een verhoogde concentratie van festivals te constateren. Er gaat geen maand

voorbij of er duikt wel ergens een nieuwkomer op. 'Vlaanderen is uitgegroeid tot een van de rijkste festivalregio's van Europa', constateert het jaarverslag 2008 van Kunsten en Erfgoed, de administratie van de Vlaamse overheid. (Kunsten en Erfgoed 2009)

Traditionele namen op de kalender krijgen gezelschap van kleine en grote broertjes. Soms zijn ze aan de actualiteit gebonden, zoals het over een compleet seizoen uitgesmeerde festival naar aanleiding van de verjaardag van Frédéric Chopin. Maar organisatoren zijn ook vindingrijk. In de Bijloke in Gent werden neurowetenschappen en hedendaags hersenonderzoek op een hippe manier gekoppeld aan film en muziek. Resultaat: het festival I-Brain.

De Vlaamse overheid gaat niet echt mee in de trend. Festivals zijn in Vlaanderen niet bepaald overgesubsidieerd. Van het totale budget voor de kunsten ging in 2008 8,48 procent naar festivals, zo lezen we in het bovenvermelde

jaarverslag. Het ging daarbij om in totaal 36 goedgekeurde dossiers. Ook de project-subsidies blijven schaars: acht festivaldossiers maakten in 2008 aanspraak op 4,91 procent van het totale budget van de projectenpot. Het bevestigt een algemene trend dat in Vlaanderen vooral de makers gesubsidieerd worden, en in mindere mate de organisatoren. Het was de voorbije tien jaar een duidelijke beleidskeuze om de diversiteit van het aanbod zo breed mogelijk te houden.

Bijgeviuld Kunstendecreet

Sinds 2008 is ook de aparte adviescommissie voor festivals opgedoekt. De definitie van festivals bleek problematisch breed. Bovendien ging er kostbare tijd verloren omdat bij andere sectoren deeladviezen ingewonnen moesten worden. De competentie van de experts werd al eens betwist: de verschillende ‘kunstdisciplines’ waren in de festivalcommissie met gemiddeld één deskundige vertegenwoordigd.

Daarom werd het Kunstedecreet bijgeviuld. Sinds vorig jaar worden ‘monodisciplinaire dossiers’ van festivalorganisatoren beoordeeld door de betrokken commissies (theater, dans, kunst, muziek, audiovisuele kunst). Grensoverschrijdende dossiers liggen op tafel bij de commissie

Er gaat
geen
maand
voorbij
of er
duikt wel
ergens
een nieuw
festival
op

‘Multidisciplinaire kunstencentra, werkplaatsen en festivals’. Dat is een paraplueterm voor organisaties die zich concentreren op – laten we ze maar gemakshalve ‘overlappende’ kunstvormen noemen.

Voor de huidige subsidieronde, met enveloppes voor de periode 2010-2012, zijn de muziektfestivals (vijftien stuks) nog steeds in de meerderheid. Maar de multidisciplinaire categorie (zeven evenementen) ruikt op.

Dat het totale aantal gesubsidieerde festivals gedaald is van 36 naar 30 in vergelijking met 2008, is maar schijn. Enkele traditionele festivals vonden onderdak in andere categorieën, en niet meer bij het Kunstendecreet. Straattheater en humor horen voortaan bij het circusdecreet (Theater op de Markt in Neerpelt, Humorologie Kortrijk, Internationaal Straattheaterfestival Gent). Literaire organisaties die festivals in de portefeuille hebben, zoals Het Beschrijf in Brussel, zijn erkend door het Fonds voor de Letteren. Maar ook daar is er niet altijd eenduidigheid. Zo werd de voorbije jaren onder meer gediscussieerd over de juiste categorie voor Poëziezomers Watou of Strip Turnhout.

En dan is er nog het relatief jonge Participatiedecreet (2008), dat in zijn eerste werkingsjaar al meteen aanzienlijke projectsubsidies toekende aan zomerfestivals als Dranouter, Sfinks, Rimpelrock, Couleur Café en Blue Note (dat intussen Gent Jazz heet). De subsidie moet als een soort depannage gezien worden: de toenmalige festivalcommissie ging ervan uit dat weidestivals commercieel voldoende sterk staan om zonder steun te overleven. Omdat Sfinks en aanverwanten een aanzienlijk pakket publieksbevorderende initiatieven namen, konden de festivals toch een beroep doen op het vangnet van het participatiedecreet.

Nieuwe beoordeling

De nieuwe beoordelingscommissie voor de ‘overlappende’ kunstvormen heeft een moedige

poging ondernomen om festivals te definiëren. We komen er al een heel eind mee. Een festival wordt in de landschapstekening omschreven als 'een verheugd moment van presentatie en reflectie'. Verschillende makers treden er met elkaar in dialoog, zodat zich nieuwe perspectieven openen. Festivals worden ook een 'publieksvriendelijke format' genoemd, omdat ze een uitgelezen plek zijn om moeilijker of experimenteler werk te bundelen. Verder wordt de kwaliteit van een festival vooral door de 'presentatiecontext' bepaald, zo lezen we in het werkdocument. (Boonen 2010)

Los van de inhoudelijke beoordeling hangt subsidiëring binnen het Kunstendecreet van twee noodzakelijke voorwaarden af. Om geld van de Vlaamse overheid te kunnen ontvangen, moeten festivals regio-overschrijdend zijn. Daarnaast moeten ze binnen de eigen sector een specifieke rol vervullen, die verder gaat dan de werking van de traditionele huizen. Ofwel moeten ze op hun eentje een lacune invullen. Het Mime Square Festival, Anima (festival van de animatiefilm) en Zomeropera Alden Biesen vormen elk een categorie op zich.

Het hoogste subsidiebedrag in de categorie festivals gaat naar het KunstenFestivaldesArts. Voor 2010-2012 is dat een jaarlijks bedrag van 1.040.000 euro. Daarmee komt het Brusselse festival voor de podiumkunsten nog niet aan de hielen van grote broers zoals het Holland Festival, de Wiener Festwochen of het Festival d'Automne. Maar het KunstenFestivaldesArts, waarvan de eerste editie in 1994 plaatsvond, heeft dan ook een andere missie. Paradepaardjes uit het internationale festivalcircuit, zoals Christophe Marthaler, Merce Cunningham of Romeo Castellucci, vormen niet de hoofdmoot op het affiche.

Het KunstenFestivaldesArts voert in de eerste plaats de jonge garde uit alle hoeken van de wereld naar de Belgische hoofdstad. Het festival ontpopt zich als een ijverig coproductent.

Choreografen en theatermakers krijgen de kans om een nieuwe voorstelling af te monteren, die in Brussel dan niet zelden een springplank vindt voor een internationale tournee. Omdat het festival zichzelf die introductiefunctie toedicht, zitten tussen de ontdekkingen soms ook wel eens missers of onvoldragen voorstellingen. Uniek is het KunstenFestivaldesArts omwille van zijn 'bi-communautaire' karakter: het werkt in Brussel met partners uit zowel de Franse als de Vlaamse gemeenschap. Het nodigt het publiek uit om op andere plekken en theaters te komen dan het gewoon is, waardoor het festival een van de weinige in België is die letterlijk over de (taalgrens)muurtjes kijken.

Een buitenbeentje onder de gesubsidieerde festivals is de Zomer van Antwerpen. Het is geen typisch stadsfestival, in die zin dat het oude stadscentrum niet het onbetwistbare podium en achtergronddecor van het festival vormt. Integendeel, de Zomer van Antwerpen creëert zelf een eigen biotoop langs de Scheldekaaien voor een laagdrempelig programma van openluchtfilm, muziek, theater en circus. De organisatoren willen dat de sfeer van de voorstellingen een verlengstuk krijgt op het festivalterrein. Het is uitgegroeid tot een zomerse afspraakplek, waar Antwerpenaren van alle leeftijd ook zonder toegangkaartje naar afzakken. De Zomer van Antwerpen slaagt er als een echte *community builder* in om aan een van de gezelligste steden van Vlaanderen nog een eigen stukje gezelligheid toe te voegen.

Kwaliteitslabel

Naast de gesubsidieerde festivals vind je in Vlaanderen een bijzonder talrijk peloton van festivals dat door kunstencentra en cultuurcentra georganiseerd wordt. Dit type festivals is zo exponentieel gegroeid dat je haast van een inflatie van het werkmodel zou kunnen spreken. Al te veel festivals (of festivalletjes) lijken op elkaar en zijn inruilbaar.

Festivals dienen steeds vaker een duidelijke strategie, niet meer als artistiek statement, maar als marketing-instrument. Ze moeten het publieksbereik helpen opkrikken en missen daarbij soms een duidelijke, uitgesproken focus. Festivals willen een soort keurmerk en kwaliteitslabel zijn: ze proberen een publiek te lokken dat tuk is op ontdekkingen, maar dat binnen het gigantische cultuuraanbod toch een gids nodig heeft. Zo'n bundeling van voorstellingen of concerten werkt dan als een magneet op de 'meerwaardezoekers' onder het publiek.

De manier waarop sommige festivals zich in Vlaanderen affichereren, wijst op een sterk nichebewustzijn maar ook op onduidelijkheid in de labeling. Het is voor buitenstaanders niet echt helder wat ze pretenderen te tonen, of wat hun thematische insteek is. Je vindt onder meer festivals voor 'nieuwe en avontuurlijke muziek' (Kraak, Aalst), voor 'ambient, experiment en live improvisation' (Live Looping Festival, Antwerpen), voor alles wat 'toekomstgericht, schaamteloos, onklasseerbaar en grensoverschrijdend' is (On y danse tout en rond, alias het 'festival van de verwarring', Brussel). Filmfestivals, die als paddenstoelen uit de grond rijzen, noemen zich letterlijk

Al te veel festivals lijken op elkaar en zijn inruilbaar

Offscreen (Brussel), of zoeken het in buitenisigheden zoals Cinepocket (Brussel): het eerste festival van films die met miniatuurcamera's van gsm's gemaakt worden. Ook hier is het verglijden van de genres troef. Zo concentreert het festival Courtisane (Gent) zich op film, video en allerlei vormen van mediakunst. Je vindt er evengoed installaties als presentaties.

De nieuwe oogst bijeenbrengen is niet zelden het uitgangspunt van festivals. De bundeling van jong en nog onbekend talent creëert dan een beschermende context. Festivals beweren daarnaast allemaal dat ze in een leemte voorzien, dat andere festivals niet ver genoeg kijken of te eng selecteren. De componist Boudewijn Buckinx formuleerde het scherp, in een radio-interview naar aanleiding van het nieuwe jaarlijkse festival Voorwaarts maart/En avant mars (Gent): 'Festivals creëren weleens een verenging van het bewustzijn. Programmatoren spelen op zekerheid en internationale bevestiging. Soms doet het denken aan de ene ezel die de andere schuurt. Je krijgt dan een kortsluiting, een festivalcultuur die volledig op zichzelf draait.'¹

Het Concertgebouw Brugge is in Vlaanderen de kampioen van de festivals. Het brengt dit seizoen vijf festivals ('een scherp geprofileerd aanbod van voorstellingen en context-activiteiten') en drie 'domeinen' ('een geprivilegieerde blik op het leven en werk van een kunstenaar'), wat het totaal op acht clusters brengt.

Artistiek directeur Jeroen Vanacker: 'Je krijgt makkelijker aandacht voor een evenement dat langer loopt. Daar hebben we cijfers van: de zaalbezetting stijgt voor festivals van 74 procent naar 82 procent. Bovendien kun je het publiek de stap laten zetten naar een terrein dat minder bekend is. Zonder festival over "music on the spot" zouden we nooit een concert gebracht hebben rond zeventiende-eeuwse improvisatiemuziek. Een festival geeft ook

aanleiding tot opdrachtwerken, die dan hun première beleven in je zaal. Het Concertgebouw wordt op zo'n moment producent, en pikt de aandacht mee rond de start van een tournee.'

Hybridisering

Naast wildgroei is 'hybridisering' een van de opvallendste kenmerken van de recentste lichting festivals. Ze noemen zich multi- of interdisciplinair. Het begint al aan de bron: bij de theatermakers, kunstenaars, performers, schrijvers en muzikanten die de grenzen veel minder scherp trekken. Mengvormen en atypische creaties ontstaan, die om nieuwe definities vragen. In festivals gedijen deze mengvormen goed. Op het traditionele speelveld van beeldende kunst, podiumkunsten en performance tekenen ze nieuwe routes uit. Samen met de grenzen vervagen ook de codes: kun je een 'interactieve' tentoonstelling in de context van een festival nog op dezelfde manier bekijken als een traditionele tentoonstelling? Noties als 'spel, beweging, performance en theatraliteit' (uit de folder van het festival Playground, Leuven) zijn veel meer aan de orde.

De hybride kunstenaar komt niet uit de lucht vallen, zo frist Elke Van Campenhout onze kennis van de geschiedenis op. (Vlaams Theater Instituut 2008) Vlaanderen heeft een traditie in onklasseerbare voorstellingen, die het goed doen op festivals. Jan Fabre liet vanuit de beeldende kunst en performance een nieuw licht schijnen op het theater van de jaren tachtig. Wim Vandekeybus zocht onervaren dansers uit voor zijn choreografieën, waarin ook tekst en een theatrale dramaturgie verwerkt is. Musici als Peter Vermeersch of Eric Sleichim van het Bl'ndman Kwartet vertoonden verrassend veel affiniteit met de podiumkunsten, net zoals overigens de videomaker Walter Verdin. Het was een generatie kunstenaars die school maakte.

Hoe sterk de vervlechting van disciplines intussen geworden is, blijkt onder meer uit de

keuze van kunstencentra als Vooruit en Stuk, die geen aparte programmeur meer hebben voor theater of dans. Vooruit concentreert zich steeds vaker op 'mediakunst', die aansluiting vindt bij elektronische muziek, video of performance. Uit onderzoek blijkt dat beeldende kunst en podiumkunsten sterk gelaagde werelden blijven, die elk hun eigen aanhang en publiek houden. Maar bij festivals komen die werelden makkelijker samen, voor een publiek dat weet dat het iets speciaals mag verwachten.

Citymarketing

Het mobiliserende effect, maar dan op veel grotere schaal, is ook een van de belangrijkste troeven van de stadsfestivals. Ze brengen leven in de brouwerij en poetsen het imago van een stad op. Vlaamse centrumsteden als Leuven en Mechelen profileren zich, in het zog van Brussel, Brugge, Gent en Antwerpen, als 'kunststeden'. Ze gebruiken het eigen, rijke patrimonium als hefboom om de stad een facelift te geven, te investeren in nieuwe cultuurinfrastructuur en een gerichte communicatie. Het historische verhaal en de actuele invulling ervan worden beter uitgespeeld in een geconcentreerd moment, in de vorm van een stadsfestival. De overkoepelende organisatie Toerisme Vlaanderen doet haar duit in het zakje. Ze hanteert een sterrensysteem voor 'topevenementen' en subtopevenementen'. De eerste categorie, waar dit jaar het stadsfestival Brugge Centraal bij hoort, kan rekenen op een goed georkestreerde internationale campagne. Voorwaarde is een stevig toeristisch potentieel, maar ook een professioneel uitgebouwde organisatie. Daar is de voorbije jaren hard aan gewerkt. Zo heeft Brugge de cultuurtoeristische cel 'Brugge Plus' opgezet, een erfenis van het jaar 2002 toen de stad Culturele hoofdstad van Europa was.

Een afgeleide van de grootschalige stadsfestivals is het cultuurparcours. Het duurt geen heel seizoen, maar een weekend. Lokale cultuur-

Geert Van der Speeten

is cultuurredacteur van *De Standaard*

instellingen bundelen de krachten om zich aan een publiek voor te stellen, met soms wel honderd activiteiten in een paar dagen. Kulturama (Leuven) is hierin het meest origineel. Leuven stelde achter-eenvolgens een stads-dj, een stadskok en een stadsfotograaf aan voor het festival, die dan een jaar lang bij feestmomenten *acte de présence* mogen geven. Het cultuurparcours (soms ook: cultuurmarkt), mikt vooral op lokale cultuurklanten. Uit participatieonderzoek is namelijk aan het licht gekomen dat de cultuurbeleving zich vooral afspeelt in een straal van dertig kilometer rond de eigen woning. ‘Zone 30’ is sindsdien een begrip in de cultuurmarketing.

Stadsfestivals krijgen ook veel kritiek te slikken, omdat ze te weinig op de lange termijn inzetten en iets te gretig vanuit de filosofie van citymarketing denken. Cultuurfilosoof Bart Verschaffel analyseerde het stadsfestival, ‘vlaggenschip van het stedelijk cultuurbeleid’, vanuit de architectuur van de straat. De publieke ruimte wordt bij festivals iets te gemakkelijk als een politieke, democratische ruimte gedefinieerd. Het is naïef, zo schrijft Bart Verschaffel in *De Witte Raaf*, ‘om te verwachten dat stadsfestivals politiek correct besef

Stadsfestivals brengen leven in de brouwerijen poetsen het imago van een stad op

zouden bijbrengen.’ (Verschaffel 2004)

Je hebt ten slotte ook festivals die een kort leven beschoren zijn, omdat ze het te ver gaan zoeken. Een van de ter ziele gegane festivals in Vlaanderen is Sporza Musica, dat in 2008 en 2009 georganiseerd werd onder de vleugels van het Klarafestival (Festival van Vlaanderen, Brussel). Sport en klassieke muziek gingen in dit festival een geforceerd huwelijk aan. In een lommerrijke omgeving kon je verantwoord zweten op Bach, of een sessie tai chi volgen op de tonen van een marimba en een cello. De muziek diende er als frivool decor, en stond volledig ten dienste van de attractie. De ‘dialogoog tussen bewegen en luisteren’ sloeg niet aan bij het publiek. Sinds dit jaar is Sporza Musica van het programma geschrappt.

Noten

- 1 Boudewijn Buckinx in gesprek met Heidi Lenaerts in het programma *Babel*, 9 maart 2010. www.cobra.be/cm/cobra/muziek/100309-sa-voorwaartsmaart.

Literatuur

- Boonen, M (et al.) (2010) *Landschapstekening beoordelingscommissie multidisciplinaire kunstencentra, werkplaatsen en festivals*. Brussel: Kunsten en Erfgoed. (Voorlopige, niet-gepubliceerde versie)
- Kunsten en Erfgoed (2009) *Jaarverslag 2008*. Brussel: Kunsten en Erfgoed. (Te consulteren via de website www.kunstenerfgoed.be)
- Verschaffel, B. (2004) ‘De mythe van de straat. Over het begrip publieke ruimte en de (cultuur)politiek’. In: *De Witte Raaf*, jrg. 19, nr. 111, 4-6.
- Vlaams Theater Instituut (2008) ‘Dossier hybridisering’. In: *Courant*, nr. 84, 3-32 (www.vti.be/nl/stories/publicaties/courant-84-hybridisering).